

УДК 343.985:343.141

Даніель Анна Володимирівна –
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Розглянуто проблемні питання, пов'язані з використанням матеріалів журналістських розслідувань у кримінальному процесуальному доказуванні. Досліджено особливості трансформації непроцесуальної інформації, отриманої за результатами проведення журналістських розслідувань, у доказову.

Ключові слова: докази; журналістське розслідування; слідчий; непроцесуальна інформація; слідча (розшукова) дія.

Обрання Україною європейського шляху розвитку, повсякчасне вдосконалення інформаційних технологій, розширення спектра засобів масової комунікації зумовлюють тенденцію до збільшення кількості й підвищення якості проведених журналістських розслідувань, зокрема розслідувань подій кримінального характеру.

У багатьох європейських країнах та США матеріали журналістських розслідувань широко використовують у кримінальному провадженні. Проте в Україні це питання набуло актуальності лише після здобуття незалежності, тож на науковому рівні його досліджено недостатньо. Одним із перспективних напрямів реалізації матеріалів журналістських розслідувань ми вважаємо їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема для встановлення доказової інформації в кримінальному провадженні.

Значний внесок у дослідження природи доказів і проблем доказування в кримінальному процесі зробили такі вчені:

А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, Ю. М. Грошевий, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, М. С. Строгович, Л. Д. Удалова, С. А. Шейфер та багато інших. Водночас розробленню криміналістичних рекомендацій щодо використання слідчим у кримінальному процесуальному доказуванні відомостей, отриманих за результатами проведення журналістських розслідувань, у вітчизняній науці уваги майже не приділено.

Метою пропонованої увазі статті є обґрунтування можливості використання матеріалів журналістських розслідувань під час кримінального процесуального доказування шляхом трансформації непроцесуальної інформації, отриманої журналістами, у доказову.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1, с. 84].

Безперечно, усі докази повинні бути отримані в передбаченому законом порядку. Це означає, що доказами можуть бути лише фактичні дані, здобуті в результаті проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, визначених КПК України, і в порядку, передбаченому відповідною процесуальною дією [1, с. 247–248]. З огляду на це, стає зрозумілим, що навіть надзвичайно важливі відомості, отримані під час проведення журналістського розслідування, не можуть мати доказового значення в розслідуванні кримінального провадження, доки не набудуть статусу доказів, адже власне інформація, отримана журналістами, є непроцесуальною.

Водночас не можемо не погодитись із Г. М. Меретуковим, який зазначає, що доказів у «готовому вигляді» ані в природі, ані в суспільстві просто не існує [2, с. 6]. Будь-які фактичні дані, що належать до предмета доказування, самі по собі мають об'єктивний характер, тобто існують незалежно від особи, яка здійснює розслідування кримінального провадження, чи від журналіста, який проводить журналістське розслідування. І той факт, що їх виявлено не в процесі кримінальної процесуальної діяльності слідчого чи суду,

аж ніяк не означає їх неповноцінності, неможливості стати доказами в кримінальному процесі [3, с. 38].

Загалом матеріали, отримані під час проведення журналістських розслідувань, можна цілком правомірно розглядати як основу, на якій у подальшому в кримінальному процесі формуються докази, адже під час журналістського розслідування фактично відбувається збір інформації про джерела доказів, а також про ознаки кримінального правопорушення, обставини їх виявлення, про особу чи осіб, які можуть бути причетні до вчинення кримінального правопорушення, його очевидців, про місцеперебування предметів і документів, що можуть стати речовими доказами, про будь-які інші факти й обставини, що мають значення для розслідування, тощо.

На нашу думку, носіями вищевказаної інформації про кримінальне правопорушення можуть бути:

журналіст як суб'єкт журналістського розслідування, а також інші особи, які є учасниками цього розслідування (оператор, кореспондент, особи, які давали інтерв'ю, та ін.);

документи, зібрані під час проведення журналістського розслідування (наприклад відеозаписи, письмові відповіді на журналістські запити);

безпосередньо опублікований в електронному засобі масової інформації матеріал журналістського розслідування (стаття в електронній версії газети, телепередача).

Однак для того, щоб указану непроцесуальну інформацію могло бути використано в кримінальному провадженні як доказ, її потрібно наділити властивостями допустимості, належності й достовірності, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Іншими словами, трансформувати її в доказову.

Досліджуючи процес трансформації матеріалів журналістських розслідувань у докази більш детально, визначимо, за допомогою проведення яких саме слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження це стане можливим. У цьому контексті доцільно розглянути особливості зазначеного процесу трансформації залежно від носія непроцесуальної інформації.

1. Трансформація в докази інформації, носієм якої є журналіст як суб'єкт журналістського розслідування, а також інші особи – учасники такого розслідування.

Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, що дає змогу отримати інформацію від так званих «живих» джерел, якими є журналіст, а також інші особи, що брали участь у журналістському розслідуванні, безперечно, є допит.

У разі, якщо слідчий під час досудового розслідування отримає достатньо підстав уважати, що особа може дати показання, які матимуть значення для кримінального провадження, він може викликати цю особу для допиту як свідка. Відповідно до ст. 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яку викликали для давання показань [1, с. 30]. З огляду на це, допитаними як свідки в кримінальному провадженні можуть бути такі особи:

а) особа, інтерв'ю з якою наявне в матеріалах журналістських розслідувань;

б) особа, щодо якої в матеріалах журналістських розслідувань наявна інформація про те, що їй відомі або можуть бути відомі обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні;

в) журналіст, який проводить чи провів журналістське розслідування та володіє інформацією про кримінальне правопорушення, зокрема тією, що:

стала відома йому особисто (наприклад, якщо він був очевидцем кримінального правопорушення або під час проведення журналістського розслідування виявив місце зберігання викраденого тощо);

стала відома йому з інших джерел (під час проведення інтерв'ю з іншими особами; з відповіді на журналістський запит; із власного джерела інформації тощо).

2. Трансформація в докази інформації, носіями якої є документи, зібрані під час проведення журналістського розслідування.

У криміналістиці документ зазвичай розглядають як матеріальний об'єкт, на якому за допомогою знаків, символів та

інших елементів природної або штучної мови зафіксовано відомості про факти, що мають юридичне значення [4, с. 147].

Під час розслідування кримінальних проваджень важливим є розподіл документів залежно від доказового значення відображених у них відомостей.

Так, серед них розрізняють документи, що:

є засобами злочинної діяльності (наприклад, підроблені документи лікувального закладу про хворобу);

мають правомірне походження, але були використані для реалізації злочинного наміру (наприклад, документи про відпустку);

мають інформаційне, пізнавальне та ідентифікаційне значення для встановлення обставин, що належать до предмета доказування [5, с. 118].

Проаналізувавши чинне законодавство, можемо зазначити, що залучення документів, зібраних під час проведення журналістських розслідувань, як доказів до кримінального провадження можливе в результаті:

а) подання за власною ініціативою фізичними та юридичними особами – суб'єктами журналістських розслідувань (журналістами, кореспондентами, засобами масової інформації, редакціями). Подання доказів слід усвідомлювати як добровільне й ініціативне передавання особою документів, що стосуються розслідуваної події, суб'єкта, уповноваженого приєднувати їх до матеріалів кримінального провадження як докази [6, с. 45].

Водночас слід звернути увагу на те, що, крім загального дозволу (права) на подання учасниками кримінального провадження доказів, жодних інших конкретних указівок щодо процедури його реалізації кримінальний процесуальний закон не містить. Звісно, допустимими не можуть бути докази, отримані шляхом проведення дій, не передбачених кримінальним процесуальним законом, а тому різноманітні протоколи «видачі», «вилучення», «виймки», «виявлення» предметів і документів не мають жодної юридичної сили. Науковці пропонують декілька варіантів процесуального оформлення таких матеріалів, однак ми наведемо лише позицію Г. І. Алейникова, яка, на нашу думку, є найбільш прийнятною для застосування в практичній діяльності. Так, учений вважає, що подання доказів передбачає такі

елементи: надання слідчому зацікавленими особами певного об'єкта; подання клопотання про приєднання цього об'єкта до матеріалів провадження; розгляд слідчим клопотання та поданого об'єкта; фіксація цієї дії в протоколі та винесення ним рішення у вигляді постанови про приєднання поданого предмета чи документа до провадження або про відмову в приєднанні [7, с. 30];

б) тимчасового доступу на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає в наданні стороні кримінального провадження особою (журналістом, представником засобу масової інформації тощо), яка володіє документами, можливості ознайомитись із ними, зробити їх копії, а в разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилучення;

в) вилучення під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Водночас у будь-якому разі слід уникати формальних практик, що сформувалися після набуття чинності новим КПК України. Однією з таких практик є те, що слідчі переважно продовжують попередній спосіб витребування відомостей (інформації) в юридичних осіб, зокрема юридичних осіб приватного права, шляхом надання відповідних запитів. До того ж, у запитах слідчих відсутнє обґрунтування конкретної необхідності доступу до такої приватної інформації, за винятком того, що вона потрібна «у зв'язку з досудовим розслідуванням» [8, с. 45].

3. Трансформація в докази інформації, носієм якої є безпосередньо опублікований в електронному засобі масової інформації матеріал журналістського розслідування.

Зазначеним матеріалом може бути стаття, телепередача, відеосюжет, у яких викладено висновки, зроблені журналістом на підставі зібраних ним даних. Власне публікація, незалежно від того, у якому вигляді її представлено, використовуватися як доказ не може, однак її доцільно використовувати під час досудового розслідування з метою:

обрання напряму розслідування;

висунення версій;

підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

обґрунтування прийняття процесуальних рішень [9, с. 175].

У главах 20 та 21 розділу 3 КПК України законодавець визначив вичерпний перелік слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які можна проводити в кримінальному провадженні. Саме за допомогою них слідчий може перевірити відомості, викладені журналістом у публікації. Водночас важливим моментом є те, що висновки за результатами журналістського розслідування жодним чином не можуть бути доказами, а підлягають відповідній перевірці.

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати, що використання інформаційних технологій неминуче впливає на фактичну діяльність правоохоронних органів щодо розгляду й вирішення конкретного кримінального провадження, зокрема на діяльність щодо встановлення доказової інформації. Можливості електронних засобів масової інформації стосовно збирання та обробки інформації, що стає підґрунтям журналістських розслідувань і може бути трансформована в докази під час досудового розслідування, майже безмежні. І лише вдосконалення взаємодії органів досудового розслідування та електронних засобів масової інформації в цьому напрямі дасть змогу отримати якісно нові позитивні результати в боротьбі зі злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство станом на 5 березня 2013 р. – Офіц. вид. – Суми : НОТІС, 2013. – 291 с.
2. Меретуков Г. М. Использование материалов оперативно-розыскной деятельности в расследовании [Электронный ресурс] / Г. М. Меретуков // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – № 92 (08). – С. 1–11. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2013/08/pdf/93.pdf>. – Загл. с экрана.
3. Осипкин В. Н. Теоретические и организационно-методологические проблемы прокурорского надзора за оперативно-розыскной деятельностью : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Осипкин Владимир Николаевич. – М., 1998. – 199 с.
4. Белкин Р. С. Криминалистика : учеб. слов.-справ. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1999. – 265 с.

5. Давиденко В. В. Слідчий огляд документів у справах про ухилення від військової служби / В. В. Давиденко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 1 (1). – С. 117–125.

6. Батчаев Э. А. О проблемах доказательств на стадии предварительного расследования / Э. А. Батчаев // Вестник Краснодарского Университета МВД России. – 2011. – № 3. – С. 42–45.

7. Алейников Г. И. Теоретические и практические вопросы деятельности защитника по собиранию доказательств в стадии досудебного следствия по законодательству Украины и России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Алейников Григорий Иванович. – М., 2004. – 220 с.

8. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Лобойко Л. М., Саїдова З. М. – Київ : Арт-Дизайн, 2014. – 48 с.

9. Шашков В. П. Актуальные проблемы использования материалов журналистского расследования следователем в ходе производства по уголовным делам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шашков Виктор Петрович. – Калининград, 2008. – 224 с.
